

Bozóki András: Éljen a szabadság!

Néhány héttel ezelőtt még elkeseredett cikkben ostromoztam a szellemi élet hiányát ebben az országban. Azóta viszont lezajlott egy fontos vita, amelyben ismét alapvető kérdésekről, azaz a szólásszabadság határaitól, a demokrácia ellenségeinek szóláshoz való jogáról van szó. Négy évvel ezelőtt a Narancs hasábjain Balassa Péterrel, Szalai Pállal és Sükösd Miklóssal folytatott eszmecsereinkben egyszer már kifejtettem erről álláspontomat. Szerintem a liberális demokrácia abban különbözik szociális, nemzeti vagy egyszerűen többségi demokratikus társaitól, hogy a többség akaratát a szabadság alkotmányos elvei korlátozzák. Lehet, hogy a demokratikus társadalom többsége adott esetben lesittelné a homoszexuálisokat, betiltaná a pornográfiát, bezárná az AIDS-eseket stb., de ezeket az intézkedéseket mégsem hozhatja meg, mert még a többséget is korlátozzák az emberi szabadságjogok. Ha bizonyos csoportokat politikai és egyéb nézeteik kifejtésében törvényileg korlátoznak, azzal nemcsak a vita lehetséges tárgyait szűkítik le, hanem az államilag vezérelt tabusítással a liberális demokrácia lényegét sértik meg. Ezzel ugyanis nem engedik meg, hogy politikai álláspontok kikristályosítása (egyesek elvetése, mások elfogadása), tehát a közöttük való választás, a demokratikus társadalom felelősen gondolkodó állampolgárai által, szabadon történjék meg.

A vita alapkérdésében tehát Kis Jánossal, Halmai Gáborral, Karsai Lászlóval, Schmidt Máriával, Seres Lászlóval, Fricz Tamással, Tamás Gáspár Miklóssal és Haraszti Miklóssal értek egyet. Elvileg sem értek egyet viszont azokkal, akik a véleménynyilvánítás szabadságát - így vagy úgy - korlátozni kívánják (Popper Péter, Bence György, Pelle János, Kende Péter, Bayer József, **Eörsi István**, Csalog Zsolt, Gadó György, Gellért Kis Gábor, Tókéczki László, Rózsa György). Ebben a cikkben nem akarom megismételni a szólásszabadság elsődlegessége melletti érveket, hanem néhány olyan tipikus érvet veszek sorra, amelyeket a szólásszabadság korlátozásának hívei emlegetnek.

Persze minden állam - még a legdemokratikusabb is - korlátozza a szólásszabadságot, például az államtitok, a katonai titkok vagy a többnyire nem definiált "nemzetbiztonsági érdekek" esetében. A liberálisoknak ez se nagyon tetszik, mert ezek a korlátozások az állam sokszor ellenőrizhetetlen befolyását növelik, de itt legalább nem politikai elvek és vélemények kifejtésének korlátozásáról van szó. Ezek a szabályok és előírt viselkedési normák többnyire nem az állampolgárok teljes körét, hanem csupán az állami szolgálatot

vállaló hivatalnokokat kötelezik.

"Szólásszabadság vs emberi méltóság"

A szólásszabadság korlátozását sürgetők legkomolyabb érve az egyenlő emberi méltóság védelmére épül. Itt a liberális gondolkodás két tradíciójáról van szó. Ezen érvelés szerint a szabadság nem "negatív", hanem "pozitív" kategória, nem önmagában cél, hanem eszköze valaminek. Ha azonban feljogosítjuk az államot annak kijelölésére, hogy a szólásszabadság mire való és mire nem, minek lehet az eszköze és minek nem, ezzel már eleve korlátozzuk a szólásszabadságot. Az egyenlő emberi méltóság azonban individuális kategória: ennek kiterjesztő, kollektivistá értelmezése a szólásszabadság korlátozása érdekében parttalaná és jogilag önkényesen alkalmazhatóvá teszi ezt a fogalmat. A liberalizmus nem a "semmit" vezet: klasszikus mércéi John Locke óta a "Life, Liberty, Property" (élet, szabadság, tulajdon) kategóriái. A szabadság tehát adott esetben csak az élet és a tulajdon védelmében korlátozható.

"Ez nem Amerika"

A cenzúrapártiak másik kedvenc érve röviden úgy összegezhető, hogy Amerikában ugyan lehet szabadság, de ez itt nem Amerika. "Ne keverjük össze, elvtársak, a szabadságot a szabadossággal!" Nekünk itt ne vetítsék le Scorsese Krisztus utolsó megkísértése című filmjét, mert mi még nem vagyunk erre elég érettek. Nekünk itt ne gyalázza a nemzeti címet az Új Hölgyfutár, ne gyalázza a hazát Petri György és Esterházy Péter. Ebben az országban csak Torgyán József gyalázhat másfél millió magyar állampolgárt: a liberális pártok szavazóit. Másfelől viszont a kilencvenes évek Magyarországot kár lenne összekeverni a harmincas-negyvenes-ötvenes évek Németországgal, az Anschluss utáni Ausztriával vagy a Horthy-Magyarországgal. Célszerű lenne végre megfontolni, hogy hol élünk: Weimarban, az összeomlás és a náci hatalomátvétel előtt, vagy Budapesten, az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt. Nem tudok egyetérteni Rákosi Mátyásnak azzal a véleményével, hogy ez az ország a "tízmillió fasiszta" országa volna. Én például még nem találkoztam egyetlen élő fasisztával sem. Élő kommunistával viszont már találkoztam, kb. tíz évvel ezelőtt, de azóta valahogy ők is kihaltak, vagy metamorfózison mentek át, s az eszme is kiment a divatból.

"Társadalmi higiénia"

Szomorúan látom, hogy **Eörsi István** is ott menetel azok táborában, akik az emberi méltóság védelmét állami erőszakkal kívánják garantálni. Azok táborában, akik a társadalmilag elszigetelt, másként gondolkodó kisebbség politikai "izgatásával" szemben a központi cenzúrában látják a megoldást. Azon állampártiak táborában, akik

jobban bíznak a gumibotban, mint a felelősen gondolkodni és cselekedni képes polgároknak. **Eörsi István** kitűnő író, remek publicista, melegszívű ember. Nem akarom bántani, mert még azt hiszi, pikkelek rá. (Egy tavalyi cikkemben **Eörsinek** a cenzúra intézménye iránti olthatatlan vonzalmán élcelődtem, amivel szándékom ellenére sikerült vérig sértenem, s amiért most elnézést kérek tőle.)

De azért álljon meg e gyászos menet! Annak a gondolkodónak, aki a szólásszabadság kitüntetett helyét "értelmiségi előítéletnek" nevezi, aligha lehetnek kristálytisztá fogalmai a liberális demokráciáról. Eddig azok, akik a szabadságjogok egy körét értelmiségi privilégiumként állították be, mindezt azért tették, hogy korlátozzák, netán megszüntessék a demokráciát, vagy új garnitúrával frissítsék föl a diktatúra élesapatát (vö: "kulturális forradalom"). Vagy azok a lelkes, kedves, nyugati újbaloldali értelmiségiek (Susan Sontag, Hans Magnus Enzensberger) gondolkodtak valamikor így, akik a fejlett fogyasztói társadalom "formális", "velejük rothadt" demokráciájából menekültek pár hónapra Kubába, Fidel Castro organikus, szubsztantív, radikális "demokráciájába". Vagy olyanok, mint Bertolt Brecht, akik megundorodván a nyugati kultúrmocsoktól (értsd: saját, nyugati sikertelenségüktől), Walter Ulbricht NDK-jában kerestek menedéket, de nyugati állampolgárságukról és svájci bankszámlájukról azért nem mondtak le. Remélem, **Eörsi** nem gondolja komolyan, hogy az 1989-es Tienanmen téri tüntetéssorozat (és benne a New York-i Szabadság-szobor habszivacs másának fölállítása) pusztán egy - a nyugati felforgató propaganda által megtévesztett - előítéletes fiatal értelmiségi csoport akciója volt, intellektuális privilégiumok megszerzése céljából.

Nem akarom elhinni, hogy **Eörsi István** saját, a demokratikus ellenzékben a szólásszabadságért folytatott több évtizedes küzdelmét most hirtelen átértékeli, ráébredvén, hogy pusztán egy értelmiségi előítélet rabja volt. (Ha ezt Szirmai István, Aczél György, Tóth Dezső és Pándi Pál megérthette volna! De azért E. Fehér Pál, Szerdahelyi István, Fekete Sándor és Berecz János, gondolom, így is elégedett **Eörsi** vezetésével.) De **Eörsinek** ez a megejtő szerénysége indokolatlan. Ismerjük el: ő 1956 óta igenis a magyar szabadságért küzdött.

A "társadalmi higiéniára" való hivatkozás egyébként azért problematikus, mert éppen a nácik érvkészletét idézi. (A nácik is mindent elkövettek azért, hogy a holocaustot a lehető "leghigiénikusabban" hajtsák végre.) A "társadalmi higiénia" védelmében azonban nemcsak a náci beszéddel, hanem a komcsik, a radikális feminiszták, a homoszexuálisok, a pornófogyasztók, az AIDS-esek, a cigányok, a lukácsisták (és más tetszőleges csoportok) beszédének büntetőjogi tiltása mellett is érvelni lehetne. Épp ezért nem tudok egyetérteni **Eörsi Istvánnak** a demokrácia sterilizálására irányuló törekvésével. Mint liberális demokrata, fontosnak és

elismerendőnek tartom **Eörsi Istvánnak** azt a jogát, hogy bármikor tüntethessen olyan, a polgári demokráciával szemben álló gondolkodók szobrainak eltávolítása ellen, mint Marx, Engels vagy Lukács. Megnyugvással tölt el: demokráciánk olyan erős, hogy **Eörsi István** nyilvánosan kifejezheti szolidaritását a demokrácia esküdt ellenségeivel. A fiatal magyar demokrácia nem koraszülött: nincs szüksége arra, hogy a cenzúra inkubátorába helyezték és mesterségesen táplálják.

Gyakorlati tennivalók

Ahelyett, hogy azon mesterkednénk, miként nyilváníthatnánk a "nyilvánvaló és közvetlen veszélyt" nem jelentő gyűlöletbeszédet automatikusan tiltandó "beszédaktussá", arra kellene törekednünk, hogy például a jogalkotás és a jogalkalmazás világos és logikusan követhető szabályokon nyugodjék. Ronald Dworkinnal folytatott vitájában a feminista Catherine MacKinnon is azért érvelt a pornográfia betiltása mellett, mert szerinte ott olyan erőszakot generáló aktusokról van szó, amelyek nem védhetők a szabad véleménynyilvánítás jogára való hivatkozással. Ahol pedig "aktusok" vannak - érvel MacKinnon és Torgyán -, ott ne lehessen hivatkozni az "önmegvalósítás" és a "művészi önkifejezés" szabadságára. Annak megállapítására, hogy melyik beszéd nyilvánítható "beszédaktussá" - a társadalomra való aktuális veszélyességétől függetlenül -, illetve melyik beszéd tekinthető "objektíve" "gyűlöletkeltésre alkalmasnak", újból fel kellene találnunk az orwelli gondolatrendőrséget. Persze ebben az esetben a nagyobb gondolatbűntények hatékony leleplezése érdekében feltétlenül be kellene vezetni a közvetlenül miniszterelnöki alárendeltségben működő Központi Gondolatnyomozó Hivatalt.

Az igaz, hogy nem rendőrállamban, hanem demokratikus jogállamban élünk, s nincs okunk arra, hogy az állami hatalmat eleve elutasítsuk. A jogállam azonban jogokon és nem értelmezhetetlen és önkényességre alkalmas szabálytörmelékeken nyugszik. Egy jogállam Nemzetbiztonsági Hivatalának például kínosan ügyelnie kell arra, hogy a jog szigorú betartásával nyerje vissza a gyanakvó állampolgárok elvesztett bizalmát. Ha több száz esetben megsérti a reá vonatkozó még egyértelmű szabályokat is, miért gondolnák polgáraink a demokratikus köztársaság államáról, hogy az a szólásszabadság védelmének egyedüli letéteményese, a szabadság póré öre?

A polgárjogi mozgalmak részei a demokráciának, részvételükkel formálódik ki a demokratikus politikai közösség. Ha nem lennének a zöldek, még komolyabban aggódhatnánk az állami atommonopólium miatt. Akkor demokráciánkat az atomhulladékok mellé temethetnénk a sírba. Tamás Gáspár Miklósnak igaza van: mi, polgárok is tehetünk valamit szabadságunk megőrzéséért. Persze az a legjobb, ha ehhez nem kell köztéri rongálást és garázdaságot elkövetni. Ha nem kellene

a permanens antifasizmus dobpergésében élni. Az lenne a legjobb, ha Michael Oakeshott, Leo Strauss és Allan Bloom hívei nem kerülnének olyan pikáns helyzetbe, hogy a kreuzbergi autonómok eszköztárát kelljen propagálniuk. Ha nem bújna ki az anarchistaszög a liberálkonzervatív zsákból.

Ebből a vitából kiderült, hogy a gyűlöletbeszéd problémája főként a liberálisok számára fontos elvi kérdés. Szocialista partnereink igazából nem sokat lacafacáznának; pragmatikusan lesittelnék az egész "gyűlöletkeltésre alkalmas" bagázst, úgy, ahogy van. Számukra a szólásszabadság ügye pusztán doktrinerkedés. Nemzeti konzervatív barátainknak a probléma nem lehetett égető, mert a vitához nem sikerült egyetlen értékelhető gondolatmenettel sem hozzájárulniuk. Számukra ez a vita a semmibe vezetett. Oda is jutottak.

Liberális demokrataként természetesen - már csak "hivatalból" is - antifasiszta és antikommunista vagyok. Szemben állok az antidemokrata nézetek képviselőivel. De kicsit unom már, hogy még mindig erről van szó. Posztfasiszta és posztkommunista világban élünk, és jó lenne, ha a politikához való viszonyunkat ma már nem az 1944-es és 1948-as történeti törésvonalak határoznák meg, hanem a konszolidálódó demokrácia aktuális kérdéseire adott elvi válaszaink.